

Yeni nəşrlər

MİSKİN ABDAL - QEYB ƏRƏNİ, TƏSƏVVÜF PİRİ

Tarixdə Miskin Abdal kimi məşhur olan Seyyid Hüseyn Məhəmməd oğlu 1430-cu ildə Oğuz Xanın vətəni olan Göycə mahalının Zərgərli (Sariyaqub) kəndində "Zərgərli" tayfasında Məhəmməd Cəfər oğlunun ailəsində dünyaya gəlmış, 105 il ömür sürmüş, 1535-ci ildə vəfat etmişdir. Azərbaycan müstəqillik əldə edənədək Miskin Abdalın Azərbaycan dövlətçiliyi - Səfəvilər tarixində oynadığı böyük missiya, çoxşaxəli və zəngin tarixi fəaliyyəti tədqiqatçılar tərəfindən lazımlıca araşdırılmışından bu əzəmətli şəxsiyyəti geniş ictimaiyyətə layıqli səviyyədə təqdim etmək mümkün olmamışdır.

Lakin hələ keçmiş SSRİ dövründə də ayrı-ayrı folklorşunas və tarixçilər, yazıçı və şairlər tərəfindən Miskin Abdal ırsının toplanması istiqamətində müəyyən işlər görülmüşdür. Səfəvilər tarixinə həsr olmuş ilk tarixi roman olan "Bakı 1501" əsərində Xalq yazıçısı Əzizə Cəfərzadə ilk dəfə Miskin Abdal obrazını Sovet senzurasının tüyən etdiyi bir dövrde dar aspektde olsa da, Şah İsmayıllı Xətainin yaxın silahdaşı, Azərbaycan ədəbiyatının görkəmli nümayəndəsi, Səfəvilərin böyük şairi və aşiq sənətinin azman ustاد kontekstində təqdim edə bilmişdir.

Miskin Abdalın ədəbi yaradıcılığı -onlarca şeirləri və sufi aşiq bəstələri -aşiq havaları, həmçinin özü tərəfindən yaradılmış "Yetim Hüseyn" dastanı, habelə Şeyx Heydər övladlarının taleyinə həsr olunmuş "Aslan şah və İbrahim" dastanı, bunlardan başqa onun həyat və fəaliyyətinə həsr edilməklə sufi aşiqləri tərəfindən yaradılmış "Miskin Abdal və Sənubər", "Miskin Abdal və Şah İsmayıllı" dastanları da keçmiş SSRİ dövründə qədirbilən folklorşunas tədqiqatçılar, şair və aşiqlar tərəfindən toplanmış və müxtəlif nəşrlərdə dərc olunmuşdur.

Miskin Abdal ilə bağlı əsaslı elmi araşdırmalar Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Folklor İnstitutunun sabiq direktoru, görkəmli alim, filologiya elmləri doktoru, professor Hüseyn İsmayılov və Miskin Abdalın oğlu Şadmanın nəslinin tanınmış nümayəndəsi, SSRİ Jurnalıstlər İttifaqının üzvü, şair, tədqiqatçı folklorşunas Tofiq Hüseynzadə tərəfindən aparılmışdır. Belə ki, 2001-ci ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Ədəbiyat İnstitutunun Elmi Şurasının qərarı ilə Hüseyn İsmayılovun "Miskin Abdal", 2005-ci ildə Tofiq Hüseynzadənin "Səfəvilərin böyük övlayı - Miskin Abdal" kitabları nəşr olunmuşdur.

2018-ci il isə Miskin Abdal ırsının tədqiqi ilə bağlı uğurlu olmuşdur. Həmin ildə bu görkəmli nəslin nümayəndəsi Tofiq Hüseynzadənin 2005-2006-ci illərde qələmə aldığı "Miskin Abdal - QEYB Ərəni, Təsəvvüf Piri" elmi

tədqiqat əsəri, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, şair, tədqiqatçı folklorşunas Niftali Göycəlinin "Miskin Abdal və Səfəvilər" və tanınmış alim, filologiya elmləri doktoru, professor Mahmud Alıahmanının Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Folklor İnstitutunun Elmi Şurasının qərarı ilə nəşr olunmuş "Miskin Abdal - Səfəvilərin böyük ideoloqu, sufi şeyxi" kitabları işıq üzü görmüşdür.

Tofiq Hüseynzadənin 2005-2006-ci illərdə qələmə aldığı "Miskin Abdal-Qeyb Ərəni, Təsəvvüf Piri" elmi-tədqiqat əsərində Hüseyn Məhəmməd oğlunun (Miskin Abdalın) daşıdığı "Miskin" və "Abdal" anlayışları ədəbiyyatımızda ilk dəfə elmi cəhətdən əsaslandırılmış, əhatəli tədqiqat olunmuş, həmin anlayışların tarixin dərin qatlarından başlayaraq müasir zəmanəmizə qədər olan minilliklərlə ölçülən evolyusiya mərhələlərində kəsb etdikləri yüksək ruhani, mənəvi məna əşalarları elmi metodoloji və tarixi-elmi delillərlə təhlil edilmişdir.

Tofiq Hüseynzadənin həmin əsərində, həm də sufi şair olan Şah İsmayıllı Xətainin (1487-1524) özünün də onlara şeirində ən yüksək təsəvvüf meqam və mertebəni rəmzəşdirən anlayış kimi, əsasən "Miskin Xətai" və bezi hallarda "Abdal Xətai" təxəllüsleri ilə şeirlər yazması, böyük Azərbaycan mütəfəkkirləri və sufi şairləri İmadəddin Nəsiminin (1369-1417), Məhəmməd Füzulinin (1494-1556) şeirlərinə özlərini Allahın "Miskin Aşıqları" (Nəsimi özünü "Miskin Aşıq", Füzuli "Miskin Füzuli" adlandırır) adlandırmaları, Xoca Əhməd Yəsəvinin (1093-1166) "Miskin Əhməd", Yunus Əmrənin (1238-1320) "Miskin Yunus" və sairlerin baş-qalarının sufi anlayışları ilə şeirlər yazmaları da geniş əraşdırılmışdır.

Miskin Abdal öz dövründə müqəddəs Qırx Abdal (Qırxlar Piri)-Qeyb Ərəni ("Ricalül-Qeyb"), Təsəvvüf Piri, Sufi Şeyxi, Övliya, Alıahdan əta edilmiş möcüzələr, Kəramətlər, fəziletlər, "Ocaq" sahibi kimi çox məşhurlaşmış, görkəmli şəxsiyyət olaraq şöhrətlənmişdir. Belə ki, vətəni olan qədim Göycə mahalının Sariyaqub kəndindəki Ocağından (Miskin Ocağı) başqa, Qərbi Azərbaycanın Pəmbək mahalının (Quqark rayonunun) Hollavar kəndində, Dərəçək mahali Axta (Razdan) rayonunun keçmiş Miskin, sonralar Axundov adlanan kəndində, Gedəbəy rayonunun 12 kəndini əhatə edən böyük ərazisində - Miskinli çuxurunda (Miskinli obasında), Dağıstanın Axta rayonunun Miskinci kəndində və tarixi Azərbaycan ərazilərinin digər yerlərində de onun adına onlarla ziyanətgah mövcud olmuşdur. Miskin Abdal "Məni" rədflili şeirində, hətta İslamin müqəddəs məkanlarından olan Quds şəhərindəki "Məscid əl-Əqsa"da "Dürr Usta" kimi tanındığını da fəxaretle bildirir.

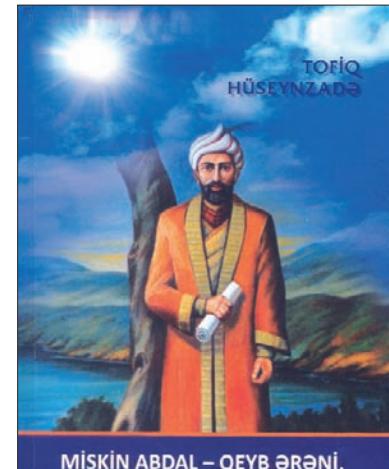
Tarixi qaynaqlara əsasən, Təriqət Qərargahının üzvü olan Miskin Abdal Şah İsmayıllı Xətainin uşaq yaşlarında təlim-təbiyəsi ilə məşğul olmuş, onun təriqət mürşidi (rəhbəri, müəllimi) kimi tanınmışdır. Yeniyetmə İsmayıllı düşmənlər tərəfindən təqib edilərkən bir müddət Göycə gölündə yerləşən Ağdamar adasındaki Ağdamar qalasında da Miskin Abdal (Hüseyn) və atası Məhəmməd Cəfər oğlu tərəfindən irşad (təbiyə) edilməsinə, Göycə məşələrində keyik ovlamasına dair mənbələr də mövcuddur.

Miskin Abdal Səfəvilər dövlətinin yaradılmasının ideoloqlarından biri olmuş, həmin dövlətdə müxtəlif məsul vəzifələr tutmuş, Səfəvilərin apardığı müharibələrdə sərkərdə kimi iştirak etmiş, tanınmış diplomat kimi dövlətin xərici əlaqələrinin qurulması və münaqişələrin diplomatik yolla həll edilməsində misilsiz xidmətlər göstərmişdir.

Miskin Abdal ustası Göycəli Ozan İbrahimdən ozanlıqlı sənətinin sirlərinə derindən yiyləndikdən sonra ulu babası Yaqubla Şah İsmayıllı Xətainin ulu babası Şeyx Səfiəddin tərəfindən əsasi qoyulmuş tarixi ənənəni uğurla davam etdirərək, təsəvvüf ideologiyası olan "Səfəviyyə" təriqəti ilə ozan sənətinin vəhdətini, ideal sintezini yaratmaqla, Haqq aşiqlıyi sənətinin banisi kimi tarixə adını qızıl hərflərə yazdırıldı. O, Ozandan Aşığa ("Haqq aşiqlıyi" - "Haqq Aşığı" sözü də buradan yaranmışdır), Qopuzdan Saza keçidin böyük nümayəndəsi kimi, qədim Şamanlıq ənənələrinə əsaslanaraq, Qopuzu Sufi Aşıqin (Şamanın) Allaha qovuşmaq yolunda ideal coşqu alətinə, musiqi vasitəsine - Saza çevirdi. Saz Qopuzdan fərqli olaraq, diz üstündə sinəyə, üzü Allaha doğru istiqamətini dəyişdi, Sufinin Allaha çırpanan qəlb coşqusunu ifadə vasitəsi oldu. Ozan Aşıqə (Aşığa), Haqq Aşıqinə (Haqq Aşıqına) transformasiya etdi. Miskin Abdal tərəfindən "Baş divani", "Osmanlı divanisi" və sair kimi onlara sufi bəstələri (aşiq havaları) yaradıldı.

Miskin Abdalın həyatı haqqında məlumatlar günümüze qədər gəlib çatmışdır. Onun öz dövründə məistik-metafizik qüvvəyə malik olmasına dair inanclar, müqəddəs övliya olması, şəxsi həyatı haqqında bilgilər də əfsanələşdirmiş, xalq onun yaşıadığı, oturub-durduğu, ocaq çatlığı yerləri müqəddəs saymış, ziyanətgahları əvərmişdir. Məhz bu səbəbdəndir ki, Şah İsmayıllın Miskin Abdal barəsində verdiyi 1515-ci il tarixli ferman, Səfəvi şahı Şah Hüseynin həmin Ocağı doğma ziyanətgah kimi daim ziyaret edilmişdir. Bunu təsdiq edən tarixi sənədlər indi də onun doğma Vətənindən didərgin düşmüs qərib "Ocağı"nda qorunub saxlanılmışdır.

Miskin Abdal özü "Zərgərli" tayfasına mənsub olmuş, ulu babalarından ötürülen yüksək ge-

MİSKİN ABDAL – QEYB ƏRƏNİ,
TƏSƏVVÜF PİRİ

netik informasiyanın daşıyıcısı olmaqla yanaşı, uşaq yaşlarından cəng oyunları ilə məşğul olmuş, əreb və fars dillerini öyrənmiş, Göycəli Ozan İbrahimdən ozan sənətini, dövrünün görkəmli ilahiyyatçılarından dini qaynaqları, "Quran"ı, sufizmin tarixini və məhiyyətini mənimsemışdır. O, Təbrizli Mahmudun qızı Sənubər ilə evlənmiş, bir müddətdən sonra Sənubər vəfat etmiş, onların dərin və ülvə, nakam sevgisi barədə sufi aşiqləri tərəfindən "Miskin Abdal və Sənubər" dastanı da yaradılmışdır. Bundan sonra Miskin Abdal uzun müddət evlənməmiş, yalnız təxminən 50 yaşlarında İrvəndən tacir Ziyadın qızı Həlimə ilə evlənmiş, həmin nikahdan Şadman, Əli, Həsən və Məleykə adlı 4 övladı olmuşdur. Miskin Abdal Səfəvilər dövründə Dağıstandan diplomatik görüşünü bitirib geri qaydarkerən oğlanları Əli və Həsən Dağıstan dağlarında güclü boranda həlak olmuş, o bununla bağlı məşhur "Dağlar" şeirində və bayatlarında onların ölümünü dərin ürək yanğısı ilə nəzmə çəkmışdır. Miskin Abdalın vəfatından sonra nəsil şəcərəsi yeganə oğlu Şadmanın adı ilə "Şadmanlı" adlanmışdır.

Miskin Abdal 1515-ci ildə Şah İsmayıllı Xətainin "Ey mömin insanlar, Miskin Abdal mötəbər şəxsdir, ona sidq ürəklə inanın, ne mətləbiniz varsa ondan diləyin!" məzmunlu xüsusi Fərmanı ilə təltif edilmiş, xalq, habələ Səfəvilər sülälesinin nümayəndələri, sonrakı Səfəvi şahları tərəfindən də qədim Oğuz yurdunu, Qərbi Azərbaycanın Göycə mahalının Zərgərli (sonralar Sariyaqub) kəndindəki müqəddəs Ocağı doğma ziyanətgah kimi daim ziyaret edilmişdir. Bunu təsdiq edən tarixi sənədlər indi də onun doğma Vətənindən didərgin düşmüs qərib "Ocağı"nda qorunub saxlanılmışdır.

Miskin Abdalın həyatı, fəaliyeti və yaradıcılığı ilə bağlı dəyərli elmi araşdırmalar, tədqiqat əsərləri ayrı-ayrı kitablar şəklində nəşr olunmaqla yanaşı, "Internet" resursları vasitəsilə elektron kitabxanalara da yerləşdirilmiş və geniş oxucu kütłəsinin istifadəsinə verilmişdir.

Qədir ASLAN,
"Respublika".